Anatolij Ivčenko

Staw a perspektiwy slědźenja na polu serbskeje frazeologije

1. Hornjoserbšćina

Pioněr teoretiskeho wopisowanja frazeologije hornjoserbšćiny bě L. Rojzenzon. Tematika jeho nastawka, w kotrymž přirunuja so hornjoserbske a češke frazeologizmy z pseudotoponymiskimi komponentami, dótka so wšelakorych aspektow wopisowanja frazeologije: konfrontatiwneho přepytowanja, tworjenja frazeologizmow kaž tež funkcije onomastiskich komponentow we wobstatku frazeologiskeje jednotki [50].*

Konfrontatiwne přepytowanje hornjoserbskeje frazeologije kontinuowaše cyła skupina slědźerjow. Tak zestaja A. Ivčenko jednotliwe ideografiske skupiny frazeologizmow w hornjoserbšćinje a ukrainšćinje [18; 23] a J. Ivčenko frazeologizmy z komponentu *čert* w hornjoserbšćinje a pólšćinje [42]. J. Treder analyzuje zhromadnosće a rozdźěle hornjoserbskich a kašubskich frazeologiskich jednotkow [57]. Samsnu tematiku wobjednawa S. Wölkowa, kotraž přidatnje hišće němsku frazeologiju wobkedźbuje [74], w dalšim nastawku konfrontuje samsna awtorka hornjoserbsku a němsku frazeologiju hladajo na zjawy rěčneje interferency [77]. R. Bura přirunuje hornjoserbsku biblisku frazeologiju z pólskej a češkej [4; 6], a O. Savka z ukrainskej a słowakskej [51; 52]. Wosebite městno słuša w tutym wobłuku monografiji A. Zińkova „Фразеологический состав западнославянских языков [...]“ [86], do kotrejež je nahladny wobstatk hornjoserbskich frazeologizmow zapřijaty.

S. Vynnyčenko předstaja hornjoserbske frazeologizmy w přirunanju ze słowjanskimi rěčemi kaž tež z němčinu a jendźelšćinu, při čimž zwěsća nimo frazeologiskich paralelow tež specifiske hornjoserbske wurazy [58; 59].

Arealna analyza hornjoserbskeje frazeologije je předmjet rjada nastawkow A. Ivčenki [15; 16; 17], jej je tež wěnowana jeho disertacija, w kotrejž je wopisane geografiske rozšěrjenje 60 strukturno-semantiskich modelow hornjoserbskeje frazeologije. Awtor rozeznawa a wopisuje štyri pasma: cyłosłowjanske, zapadno-wuchodnosłowjanske, zapadno-južnosłowjanske a zapadnosłowjanske [13].

W samsnym disertaciskim spisu A. Ivčenki namaka so nimo toho **ideografiske wopisanje** hornjoserbskeje frazeologije. Na materialowym zakładźe 2 010 jednotkow wujewja awtor 12 frazeosemantiskich skupin, 43 frazeosemantiskich mikroskupin a 426 semantiskich rjadow. Nadrobnje wopisuja so frazeosemantiske mikroskupiny „Rozum“, „Wobšuda“, „Hordosć“, „Bohatstwo“, „Swoboda“, „Zwada“, „Bój“, „Biće“, „Běda, nuza“, „Smjerć“. Tutón fragment disertacije je tež jako samostatny nastawk wozjewjeny [21]. We wjacorych dźěłach samsneho awtora analyzuja so wšelake frazeosemantiske pola resp. skupiny hornjoserbskeje frazeologije z konfrontatiwneje perspektiwy: „Duchowna charakteristika człowjeka“ [18], „Wonkowny napohlad człowjeka“ [23], „Socialna charakteristika człowjeka“ [26]. Awtor zwjazuje tu ideografiske wopisanje z analyzu motiwacije nutřkowneje formy frazeologizmow.

Frazeosemantiske polo „Smjerće“ w hornjoserbšćinje je B. Antoniak nadrobnje přepytowała [1; 2]. Za nju je, kaž za A. Ivčenku, charakteristiske zjednoćenje ideografi-

* W róžkatych spinkach podawaja so čisła w bibliografiji.

skich a etnolinguistiskich aspektow z rekonstrukciju motiwacije frazeologizmow a wotpowědnych fragmentow rěčneho wobraza swěta.

Z ideografiskim wopisanjom hornjoserbskeje frazeologije zaběra so tohorunja A. Jakubowska (Hejduk). W jeje nastawkach předstajeja so sćěhowace ideografiske skupiny: „Hłuposć“ [8], „Wopiłstwo“ [9], „Hordosć, nadutosć“ [43], „Łža a wobšuda“ [44].

Tójšto dźěłow je wěnowane wšelakim tematiskim skupinam hornjoserbskeje frazeologije. A. Motornyj analyzuje na př. semantiku frazeologizmow z pomjenowanjemi rostlin jako komponentu [49] resp. z komponentomaj *woheń* a *woda* [48].

Wuznamne su dźěła wo **bibliskej frazeologiji** hornjoserbšćiny. A. Ivčenko je w swojich nastawkach wjace hač 80 frazeologizmow bibliskeho pochada zwěsćił. Z nich poćahuja so 39 na Stary zakoń, 35 na Nowy zakoń a mjeńša ličba na apokryfiske teksty. Jako najpopularniše žórła za frazeologiju wopokazachu so při přepytowanju w Starym zakonju prěnjej knize Mójzesa, w Nowym zakonju pak sćeni Mateja a Lukaša. Awtor rozeznawa po wašnju tworjenja bibliskich frazeologizmow tři typy: implicitne, eksplicitne a citatowe [22; 24]. W nastawkomaj O. Savki wobjednawa so semantika hornjoserbskich frazeologizmow z antroponymami bibliskeho pochada w přirunanju z ukrainšćinu a słowakšćinu [51; 52], I. Kuznecova wobmjezuje so na krute přirunanja z mjenami bibliskich wosobow, wopisujo je na cyłosłowjanskim pozadku [46]. E. Siatkowska analyzuje frazeologiske ekwiwalenty w pólskich, běskich a hornjoserbskich přełožkach Biblije [53; 54]. Najwažniše slědźenja wo bibliskej frazeologiji reprezentuja publikacije R. Bury [3; 4; 6]. W swojej monografiji „Polska, czeska i górnołużycka frazeologia pochodzenia biblijnego a Nowy Testament Jakuba Wujka, Biblia Kralicka oraz Nowy Testament Michała Frencla“ [4], nastatej na zakładźe jeje diesertacije, zestaja slědźerka pólske, běske a hornjoserbske frazeologizmy, kotrež bazuja na Nowym zakonju, a zwěsća w tutym korpusu rjad zhromadnosćow, ale tež tójšto specifiskich jednotkow.

Somatiska frazeologija wopisuje so w nastawku A. Ivčenki [10], w kotrymž analyzuje so kwalitatiwna a kwantitatiwna zestawa komponentow somatiskich frazeologizmow, podawa so jich nadrobna ideografiska charakteristika, předstaja so symbolika najhusćišich somatizmow. Mjeztym zo měri so tutón nastawk na předstajenje somatiskeje frazeologije jako systema, zaběra so A. Motornyj z nadrobnym wopisanjom semantiki a symboliki frazeologizmow z komponentu *hłowa* [47].

Onomastiska frazeologija hornjoserbšćiny je dotal jenož w fragmentach wopisana. S. Wölke přepytuje w swojich publikacijach frazeologizmy z toponymami [82; 83] a etnonymami jako komponentu [85]. Wo frazeologizmach z onomastiskej komponentu bibliskeho pochada jednaja hižo naspomnjene nastawki O. Savki [51; 52] a I. Kuznecoveje [46].

Rekonstrukciji jednotliwych wotrězkow **rěčneho wobraza swěta** Serbow na zakładźe frazeologiskeho materiala su wěnowane nastawki A. Ivčenki, B. Antonjak, J. Ivčenko. Prěni z mjenowanych přepytuje w rjedźe nastawkow frazeologiske wobrazy zwěrjatow: kóčki [38], psa [39], konja [40], wjelka [41] kaž tež předstajenja wo bohatstwje a chudobje [26]. B. Antonjak rekonstruuje předstajenja zwjazane ze smjerću, pohrjebom a posmjertnym žiwjenjom [2] a J. Ivčenko – wobraz čerta [42].

Etymologiskich slědźenjow wo hornjoserbskej frazeologiji wjele njeje. Prěnje wosebite wozjewjenje wo pochadźe hornjoserbskeho frazeologizma běše miscela J. Cyža wo wobroće *měć Kamjenski nós* we „Łužičanje“ 1872. Awtor zwjazuje jeho nastaće z podawkami Třicećilětneje wójny, konkretnje z wobsadźenjom Kamjenca přez wójsko kurwjercha Jana Jurija w lěće 1620 [7]. W serbskich periodikach 19. a spočatka 20. lětstotka namaka so tójšto historisko-etymologiskich komentarow wo pochadźe jednotli-

wych hornjoserbskich frazeologizmow, wulki dźěl z nich je z pjera J. A. Smolerja, kotrež měli so hišće zebrać a systematizować. W 90tych lětach 20. lětstotka wozjewi potom S. Wölke rjad etymologiskich studijow wo wšelakich hornjoserbskich frazeologizmach w časopisu „Rozhlad“: *zańč měć někoho* [69], *porsty do pěstow tykać* [71], *kocora ćahać* [72], *něchtó je Abrahama widźał/wuhladał*, *dybu zdrěć někomu*, *někoho za stepć měć*, *někomu třěsku rubaja* [75], *psy za wopuš wjazać někomu*, *mydło wjezć*, *wěchu stajić něčemu* [78]. Zajimawe etymologiske wuprajenja namakaja so też w jeje nastawkach wo frazeologizmach z onomastiskimi komponentami, na př. wo frazeologizmach *krótke kaž Budyska kermuš*, *k Rakecam jěć*, *někomu wuši wotrězać kaž Chróšćanskemu popej Lebzy* atd. [82; 83]. Też we wjacorych dźěłach A. Ivčenki wobjednawa so etymologija hornjoserbskich frazeologizmow, na př.: *ani posoł ani wosoł* [24], *kocora ćahać* [38], *psy za wopuš wjazać někomu* [39], *wjelka honić* (*wuhnać, přehnać*) [41] atd. W dalšim nastawku rozjimuje samsny awtor problematiku systematiskeje etymologiskeje analyzy hornjoserbskeje frazeologije [20]. Jara ważny krok při etymologiskej analyzy serbskeje frazeologije je po měnjenju A. Zińkova zwěsćenje požčonkow z němčiny (kalkow a parcielnych kalkow), kotrež wón na dwě kategoriji dźěli: historiske germanizmy a etymologiske germanizmy. Awtor namjetuje přeswědčace metody tajkeje analyzy, kotraž měła wjacore etapy wopřijeć: 1) zwěsćenje serbsko-němskich frazeologiskich ekwiwalentow na runinje woznama kaž też na runinje komponentow; 2) rozdźělenje historiskich germanizmow (mjezynarodne požčonki, kotrež su so z druhich europskich rěčow do němčiny přewzali) a etymologiskich frazeologizmow (frazeologizmy, kotrež su w němčinje samej nastali); 3) mjez zbywacymi wobrotami maja so wotdźělić parcielne kalki (serbske frazeologizmy z leksikaliskej požčonku z němčiny jako komponentu). Zbytk serbsko-němskich frazeologizmow namjetuje awtor wobhladować jako paralelne, mjezsobu njewotwisne twórby [87].

Teoretiske a praktiske problemy **frazeografiskeho wopisanja** hornjoserbšćiny wobjednawaja so w publikacijach S. Wölke a A. Ivčenki. Prěnja z njeju podawa nadrobnu analyzu hornjo- a delnjoserbskich paremiologiskich žórłow, w kotrychž je, započejo we 18. lětstotku, też nahladna ličba frazeologiskich jednotkow zapisana [64]. W dalšim jeje nastawku analyzuja so zasady wopisowanja frazeologizmow w najwažnišich hornjoserbskich słownikach 19. a 20. lětstotka [60]. Informacije wobeju tekstow su też we wosebitymaj wotrězkomaj do jeje monografije wo hornjoserbskich werbalnych frazeologizmach [65] zapřijate.

Koncept wobdźěłanja wosebiteho „Hornjoserbskeho frazeologiskeho słownika“ je so prěni króć w nastawku A. Ivčenki [14] předstajił. Pozdźišo staj A. Ivčenko a S. Wölke swoje prócowanja wo wudaće tajkeho słownika zjednoćiłoj a zdobom koncepciju wuznamnje wudospołniłoj a předźěłałoj. Jeje praktisku realizaciju reprezentuje „Hornjoserbski frazeologiski słownik“, prěni swojeho razu w stawiznach serbskeje leksikografije, w kotrymž wopisuje so wjac hač 3 600 frazeologizmow z hornjoserbskimi, němskimi a ruskimi wujasnjenjemi kaž też němskimi a ruskimi ekwiwalentami a ze systematisce podawanymi tekstowymi ilustracijemi [27]. Jednotliwe etapy dźěła na tutym projekće su w zhromadnym nastawku wobeju wědomostnikow předstajene [84]. Wo šěrokim wědomostnym wothłosu na wudaće frazeologiskeho słownika swědča recensije wozjewjene w Němskej, Rakuskej, Ukrainje, Słowjenskej a Češkej [28–37].

Gramatiska a syntaktiska charakteristika hornjoserbskeje frazeologije je předmjet publikacijow S. Wölke a A. Ivčenki. Wjacore nastawki a monografisku studiju wěnuje S. Wölke wopisanju syntaktiskeje struktury a walency hornjoserbskich werbalnych frazeologizmow a jich syntaktiskemu zadźerženju [62; 63; 65; 68]. Awtorka rozeznawa mjez nutřkownej syntaktiskej strukturu a wonkownej walentnosću frazeologizmow

a přepytuje jeju poměr k syntaktiskim kajkosćam werbalneje komponenty na runinje aktantow a participantskich rólow, při čimž pokazuje, kak wotbłyšćuje so semantiska anomalija frazeologizmow we wobłuku syntaksy. A. Ivčenko analyzuje w nastawkomaj strukturno-gramatiske modele komparatiwnych frazeologizmow [11] kaž tež modele ze strukturu słownych skupin, kotrež gramatisce wotpowěduja wšelakim słownym družinam [12]. Syntaktisku strukturu a semantisku typologiju hornjoserbskich komparatiwnych frazeologizmow wopisuje nastawk S. Wölke [61]. Tež jeje přinošk wo wotmjezowanju frazeologizmow z komponentu *měć* wot wobdawaceho konteksta [70] zaběra so ze syntaktiskimi prašenjemi.

Metodiskim możnosćam **posrědkowanja frazeologizmow w šuli** je wěnowany nastawk R. Janeca [45], přikład praktiskeho zapřijeća frazeologiskeje tematiki do wučby maćeršćiny realizuje S. Wölke we wotrězku „Hornjoserbska frazeologia a idiomatika“ we wučbnicy „Naša maćeršćina“ za 11./12. lětnik gymnazija, w kotrymž namakaja so pódla wubranych teoretiskich informacijow tež wšelakore praktiske zwučowanja [76].

Wuwiće wobstatka frazeologije spisowneje hornjoserbšćiny wot kónca 19. lětstotka hač do přitomnosće přepytuje nastawk A. Ivčenki [19], w kotrymž přirunuje so frazeologija wobswědčena w dwěmaj časowymaj wotrězkomaj: kónc 19. a prěnja połojca 20. lětstotka resp. druha połojca 20. lětstotka. Awtor rozeznawa w frazeologiskim składźe hornjoserbšćiny jadro (фразеологический фонд), přechodne pasmo k periferiji (фразеологическая прифондовая периферия) a frazeologisku periferiju (фразеологическая крайняя периферия) a zwěsća, zo we woběmaj dobomaj přewažuje frazeologiska periferija, štož swědči wo niskim stopnju stabilizacije frazeologiskeho składa spisowneje hornjoserbšćiny [19].

S. Wölke [81] předstaja wuslědki přepytowanja **wužiwanja frazeologizmow** w načasnej hornjoserbskej publicistice a rozeznawa wšelake wašnja modifikacije frazeologizmow w teksće: 1) woznamowe hry; 2) okazionalne modifikacije formy frazeologizmow; 3) redukciju frazeologizma; 4) rozšěrjenje frazeologizma; 5) substituciju komponentow frazeologizma.

2. Delnjoserbšćina

Frazeologija delnjoserbšćiny je wjele słabšo dokumentowana a přeslědźena hač hornjoserbska. Jako prěni zaběraše so z delnjoserbskej frazeologiju A. Zińkov – w swojej monografiji podawa wón konfrontatiwnu analyzu delnjoserbskich a hornjoserbskich frazeologizmow kaž tež frazeologizmow tamnych zapadnosłowjanskich rěčow. Frazeologiski material (wjac hač 1 500 frazeologizmow) je awtor z pomocu systematiskeje ekscerpcije z tekstow delnjoserbskich spisowaćelow dobył [86]. W mjeńšim nastawku předstaja A. Ivčenko paremiologiske a leksikografiske žórła za přepytowanje delnjoserbskeje frazeologije. Při přirunanju delnjoserbskich a hornjoserbskich frazeologizmow zwěsća wón za wjac hač 40 % delnjoserbskich wobrotow połne frazeologiske ekwiwalenty w hornjoserbšćinje a předstaja zhromadne hornjo- a delnjoserbske kalki z němčiny kaž tež specifisce delnjoserbske frazeologizmy [25]. S. Wölke wudospołnja w swojej studiji žórła, kotrež A. Ivčenko njewobkedźbuje, a analyzuje frazeologiju, předstajenu w delnjoserbsko-němskim słowniku M. Starosty (něhdźe 1 100 wobrotow). Při přirunanju tam registrowanych frazeologizmow z němčinu a hornjoserbšćinu dóńdźe wona k zajimawym konkluzijam. Pokaza so, zo namakaja so jeničce za 36 % tež formalnje wotpowědowace hornjoserbske ekwiwalenty, němske ekwiwalenty samo jenož za 25 %.

Při wuhódnoćenju druhich delnjoserbskich žórłow pak pokaza so wo tójšto wyši podźěl frazeologiskich paralelow delnjoserbšćiny z hornjoserbšćinu, mjenujcy 53 % [79; 80].

Popularny přinošk wo delnjoserbskich frazeologizmach w „Serbskej pratyji“ wozjewi M. Starosta [56]. W jeho wučbnicy delnjoserbšćiny za pokročenych je frazeologiji wosebity wotrězk wěnowany [55].

Hačrunjež dokumentuje předstajeny přehlad literatury wuznamny postup při wopisanju a přeslědźenju serbskeje frazeologije wosebje w zańdźenymaj lětdźesatkomaj, wostanje tola hišće tójšto njewobdźěłanych tematiskich ćežišćow. Tak njeje serbska dialektna frazeologija dotal ani registrowana ani přeslědźena. Cyle faluja dźěła wo historiskej frazeologiji hornjoserbšćiny, wosebje potrjechi to 18. lětstotk. Też přeslědźenje semantiki hornjoserbskeje frazeologije, konkretnišo – prašenjow synonymije, antonymije, homonymije a polysemije je njedosahace. Praktisce njewobdźěłana je problematika zwiskow mjez frazeologiju a narodnej kulturu. Ważne by też było přepytowanje frazeologije w dźěłach klasikarjow serbskeje literatury, předewšěm J. Barta-Ćišinskeho, M. Bjedricha-Radlubina, M. Nowaka-Njechorńskeho, J. Brězana. Monografiske wobdźěłanje žadaja sej bibliske frazeologizmy, somatizmy a frazeologizmy z coonymami. Też konfrontatiwne přepytowanja měli so pokročować. Nastupa to w prěnim rjedźe přirunanje hornjoserbskeje a delnjoserbskeje frazeologije z čěšćinu a němčinu. We wobłuku frazeografije pak stej najbóle palacej nadawkaj zestajenje delnjoserbskeho frazeologiskeho słownika kaž też dialektneho słownika serbskeje frazeologije. Prěni z njeju je trěbne wuměnjenje za aktiwizowanje dźěła na polu delnjoserbskeje frazeologije. Hladajo na jeje teoretiske wobdźěłanje stejimy tu před nimale njedótknjenej rolu.

3. Bibliografija serbskeje frazeologije

Teoretiske wobdźěłanje frazeologije serbšćiny, zahajene w lěće 1964 přez wuznamneho słowjanskeho rěčespytnika Leonida Rojzenzona, je so w zańdźenych lětach wuznamnje wuwiło. Mjez wědomostnikami, kotřiž zaběraja so z hornjo- a delnjoserbskej frazeologiju, su zastupjerjo wšelakich krajow: Sonja Wölke (Wölkowa), Manfred Starosta, Rainer Janec (Němska), Anatolij Ivčenko, Božena Antonjak, Oksana Savka, Aleksandr Motornyj, Svetlana Vynnyčenko, Jaroslava Ivčenko (Ukraina), Renata Bura, Jerzy Treder, Anna Jakubowska (Hejduk), Ewa Siatkowska (Pólska), Anatolij Zińkov (Běłoruska), Irina Kuznecova (Ruska). Na polu hornjoserbskeje frazeologije zakitowachu so tři disertacije: Anatolija Ivčenki (1987), Sonje Wölke (1989) a Renaty Bury (2001). Tuchwilu dźěłaja na disertaciskich projektach Anna Jakubowska a Aleksandr Motornyj.

Delnjoserbska frazeologija je wo wjele słabšo wopisana. Jej wěnowachu so Manfred Starosta, Sonja Wölke, Anatolij Ivčenko a Anatolij Zińkov.

W zwisku z tym, zo ličba wědomostnikow, kotřiž zajimuja so za serbsku frazeologiju, kaž też ličba wotpowědnych publikacijow wobstajnje rosće, smy so za to rozsudźili, zestajić maksimalnje dospołnu bibliografiju wotpowědnych dźěłow, kotraž zmóžnja sćahnyć wěstu bilancu a narysować perspektiwy dalšeho slědźenja na tutym polu. Zapřijeli su so też někotre dźěła, kotrež su tuchwilu hišće w ćišću, tute pak wuńdu hišće w lěće 2006.

Na kóncu měło so naspomnić, zo je so awtor při přihotowanju předležaceje bibliografije wospjet konsultował wo jeje koncepciji z dr. Sonju Wölkowej ze Serbskeho instituta w Budyšinje, kotrejž wupraja na tutym městnje dźak za wužitne pokiwy a wudospołnjenja.

1. Verchnelužickaja frazeologija smerti na obščeslavjanskom fone / Božena **Antonjak**. – In: Języki mniejszości i języki regionalne / Pod red. Elżbiety Wrocławskiej i Jadwigi Zieniukowej. – Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2003. – s. 115–127
2. Frazeosemantyčne pole «Smert'» u verchn'olužyc'kij movi / Božena **Antonjak**. – In: Lětopis 53 (2006) 2. – s. 104–111
3. Ze žiwjenja někotrych bibliskich frazeologizmow w serbšćinje / Renata **Bura**. – In: Sorapis 2 (2001). – s. 44–48
4. Polska, czeska i górnołużycka frazeologia pochodzenia biblijnego a Nowy Testament Jakuba Wujka, Biblia Kralicka oraz Nowy Testament Michała Frencla / Renata **Bura**. – Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. – 159 s.
5. – Rec.: Anatolij **Ivčenko**. – In: Lětopis 52 (2005) 2. – s. 164–167
6. Frazeologija w bibliji z lěta 1728 w přirunowanju z pólšćinu a čěšćinu / Renata **Bura**. – In: Rozhlad 56 (2006) 6. – s. 206–210
7. Kamjenske nosy / Jurij **Cyž**. – In: Łužičan 13 (1872) 5. – s. 78 [etymologija frazeologizma *měć Kamjenski nós*]
8. Obraz głupoty w polskiej, czeskiej i górnołużyckiej frazeologii / Anna **Hejduk**. – In: Bohemistyka 4 (2002). – s. 239–275
9. Wobraz wopiłstwa w hornjoserbskej frazeologiji. Konfrontacija słownikoweho materiała z rěčnej kompetencu serbskich studentow / Anna **Hejduk**. – In: Sorapis 5 (2004). – s. 41–55
10. Somatičeskaja frazeologija verchnelužickogo jazyka / A. A. **Ivčenko**. – In: Lětopis A 32 (1985) 2. – s. 114–120
11. Strukturno-gramatyčni modeli frazeologizmiv verchn'olužyc'koï movy zi strukturoju slovospolučennja / A. O. **Ivčenko**. – In: Problemy slov"janoznavstva. – L'viv 33 (1986). – s. 92–99
12. Strukturno-gramatyčni modeli komparatyvnych frazeologizmiv verchn'olužyc'koï movy / A. O. **Ivčenko**. – In: Problemy slov"janoznavstva. – L'viv 35 (1987). – s. 129–131
13. Ideografičeskoe i arealnoe opisanie frazeologii verchnelužickogo jazyka : Avtoreferat dissertacii na soiskanie naučnoj stepeni kandidata filologičeskich nauk / Anatolij Aleksandrovič **Ivčenko**. – Leningrad: Leningradskij gosudarstvennyj Universitet, 1987. – 16 s.
14. Opyt sozdanija frazeologičeskogo slovarja verchnelužickogo jazyka / A. A. **Ivčenko**. – In: Lětopis A 35 (1988). – s. 76–87
15. Spil'noslov"janskij fond frazeologiï verchn'olužyc'koï movy : do problemy areal'nogo opysu / A. O. **Ivčenko**. – In: Problemy slov"janoznavstva. – L'viv 37 (1988). – s. 101–103
16. Areal'noe opisanie frazeologii verchnelužickogo jazyka (k probleme sozdanija „Obščeslavjanskogo frazeologičeskogo atlasa") / A. A. **Ivčenko**. – In: Lětopis A 36 (1989). – s. 12–24
17. Obščeslavjanskij fond frazeologii verchnelužickogo jazyka / A. A. **Ivčenko**. – In: Formirovanie i funkcionirovanie serbolužickich literaturnych jazykov i dialektov : sbornik naučnych trudov / Pod red. M. I. Ermakovoj. – Moskva: Nauka, 1989. – s. 97–112
18. Negatyvna charakterystyka rozumovych zdibnostej ljudyny u frazeologiï serbolužyc'koï ta ukraïns'koï mov / A. O. **Ivčenko**. – In: Problemy slov"janoznavstva. – L'viv 41 (1990). – s. 146–148

19. Formirovanie frazeologičeskogo fonda verchnelužickogo literaturnoho jazyka s konca XIX v. do nastojaščego vremeni / A. A. **Ivčenko**. – In: Lětopis 39 (1992) 1. – s. 25–28
20. Problemy etymologičnoï interpretaciï verchn'olužyc'koï frazeologiï / Anatolij **Ivčenko**. – In: Problemy slovj"anoznavstva. – L'viv 46 (1994). – s. 172–173
21. Ideografičeskoe opisanie frazeologii verchnelužickogo jazyka / A. A. **Ivčenko**. – In: Problemy stanovlenija i razvitija serbolužickich literaturnych jazykov i dialektov : sbornik statej / Otvetstvennyj red. M. I. Ermakova. – Moskva: Institut slavjanovedenija i balkanistiki RAN, 1995. – s. 120–137
22. Biblija i verchnelužickaja frazeologija / A. **Ivčenko**. – In: Frazeologia a religia. Tezy referatów międzynarodowego sympozium naukowego, Opole, 4–6 września 1996 r. – Opole, 1996. – s. 122–124
23. Kontrastyvnyj analiz komparatyvnoï frazeologiï ukraïns'koï ta verchn'olužyc'koï mov : (zovnišnij vygljad ljudyny) / A. O. **Ivčenko**. – In: Učenye zapiski : Char'kovskogo gumanitarnogo instituta „Narodnaja ukrainskaja akademija"; Tom 3. – Char'kov: Oko, 1997. – 315–323
24. Biblijna frazeologija verchn'olužyc'koï movy / Anatolij **Ivčenko**. – In: Pytannja sorabistyky: VI–VII mižnarodni sorabistyčni seminary. – L'viv: Vydavnyctvo „Centr Evropy", 1999. – s. 190–196
25. Problemy i perspektywy w badaniach frazeologii dolnołużyckiej / Anatolij **Iwczenko**. – In: Zeszyty łużyckie 31 (2000). – s. 52–56
26. Frazeosemantičeskoe pole „Social'naja charakteristika čeloveka" v verchnelužickom jazyke / Anatolij **Ivčenko**. – In: Języki mniejszości i języki regionalne / Pod redakcją Elżbiety Wrocławskiej i Jadwigi Zieniukowej. – Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2003. – s. 187–198
27. Hornjoserbski frazeologiski słownik = Obersorbisches phraseologisches Wörterbuch = Верхнелужицкий фразеологический словарь / Anatolij **Ivčenko**, Sonja **Wölke**. – Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2004. – 572 s.
28. – Rec.: František **Čermák**. – In: Slovo a slovesnost 67 (2006) 2. – s. 157–158
29. – Rec.: Rainer **Eckert**. – In: Lětopis 52 (2005) 1. – s. 164–166
30. – Rec.: Wolfgang **Eismann**. – In: Anzeiger für slavische Philologie 32 (2004). – Graz 2004. – s. 213–218
31. – Rec.: Kvalitní frazeologický slovník / Milan **Hrabal**. – In: Česko-Lužický věstník 15 (2005) 9. – s. 64–65
32. – Rec.: Vagomyj vnesok do slov'jans'koji frazeografiji / Irina **Kuznecova**. – In: Pytannja sorabistyky / Za red. Volodymyra Motornogo ta Ditricha Šol'ce. – L'viv; Budyšyn, 2006. – s. 293–303
33. – Rec.: Kopa rjanych krutych rěčnych wobrotow / Sigmund **Musiat.** – In: Serbske Nowiny. Předźenak – 10. 9. 2004. – s. 3
34. – Rec.: Hornjoserbski frazeologiski słownik wušoł / Irena **Šěrakowa.** – In: Serbska šula. – 57 (2004) 5. – s. 111–112
35. – Rec.: Ivan **Tepljakov**. – In: Pytannja sorabistyky / za red. Volodymyra Motornogo ta Ditricha Šol'ce, L'viv; Budyšyn 2005. – s. 247–252
36. – Rec.: Peter **Weiss**. – In: Jezikoslovni zapiski 11 (2005) 1. – s. 139–143
37. – Rec.: Prěni kompendij hornjoserbskeje frazeologije / Edward **Wornar**. – In: Rozhlad 55 (2005) 6. – s. 228–229
38. Obraz kota u frazeologiï verchn'olužyc'koï movy / Anatolij **Ivčenko**. – In: Lětopis 52 (2005) 2. – s. 97–102

39. Obraz sobaky u frazeologiï verchn'olužyc'koï movy / Anatolij **Ivčenko**. – In: Pytannja sorabistyky / Za red. Volodymyra Motornogo ta Ditricha Šol'ce. – L'viv; Budyšyn, 2005. – s. 147–155
40. Obraz konja u verchn'olužyc'kij frazeologiï / Anatolij **Ivčenko**. – In: Pytannja sorabistyky / Za red. Volodymyra Motornogo ta Ditricha Šol'ce. – L'viv; Budyšyn, 2006. – s. 147–152
41. Volk v verchnelužickoj frazeologii : ot rekonstrukcii vnutrennej formy k rekonstrukcii jazykowoj kartiny mira / Anatolij **Ivčenko**. – In: Frazeologia i językowe obrazy świata przełomu wieków / Red. Wojciech Chlebda. – Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2006 (w ćišću)
42. Obraz čorta u verchn'olužyc'kij ta pol's'kij frazeologiï : etnolingvistyčnyj aspekt / Jaroslava **Ivčenko**. – In: Pytannja sorabistyky / Za red. Volodymyra Motornogo ta Ditricha Šol'ce. – L'viv; Budyšyn, 2006. – s. 160–171
43. Pycha w górnołużyckiej frazeologii i paremiologii / Anna **Jakubowska**. – In: Poradnik Jezykowy (2005) 8. – s. 53–58
44. Kłamstwo i fałsz w górnołużyckiej frazeologii / Anna **Jakubowska**. – In: Prace Filologiczne 50 (2005). – s. 35–41
45. K dźěłu na wobrazowych rěčnych wobrotach w serbšćinje A / Rainer **Janec**. – In: Serbska šula 49 (1996) 5. – s. 74–78
46. Verchnelužickije ustojčivye sravnenija s personažami Biblii (na slavjanskom fone) / Irina **Kuznecova**. – In: Pytannja sorabistyky / Za red. Volodymyra Motornogo ta Ditricha Šol'ce. – L'viv; Budyšyn, 2006. – s. 130–136
47. Semantyčni osoblyvosti frazeologizmiv verchn'olužyc'koï movy z komponentom *hłowa* / Oleksandr **Motornyj**. – In: Problemy slovj"anoznavstva. – L'viv 55 (2005). – s. 212–218
48. Obraz vogn'ju i vody u verchn'olužyc'kij frazeologiï / Oleksandr **Motornyj**. – In: Pytannja sorabistyky / Za red. Volodymyra Motornogo ta Ditricha Šol'ce. – L'viv; Budyšyn, 2006. – s. 179–185
49. Frazeologija verchn'olužyc'koï movy z roslynnym komponentom / Oleksandr **Motornyj**. – In: Pytannja sorabistyky / Za red. V. Motornogo ta D. Šol'ce. – L'viv; Budyšyn, 2006. – s. 153–159
50. K probleme sravnitel'nogo izučenija frazeologii slavjanskich jazykov (Češskie i verchnelužickie frazeologičeskie paralleli) / Leonid I. **Rojzenzon**. – In: Prace Filologiczne 18 (1964) 2. – s. 109–122
51. Status biblijnogo onomastyčnogo komponenta u frazeologiï lužyc'koï, slovac'koï ta ukraïns'koï mov / Oksana **Savka**. – In: Pytannja sorabistyky / Za red. Volodymyra Motornogo ta Ditricha Šol'ce. – L'viv: L'vivs'kyj nacional'nyj universytet, 2000. – s. 74–78
52. Frazeologija serbolužyc'koï, slovac'koï ta ukraïns'koï mov z biblijnym onomastyčnym komponentom / Oksana **Savka**. – In: Lětopis 49 (2002) 1. – s. 131–147
53. Leksičeskie i frazeologičeskie ekvivalenty v polskich, češskich i verchnelužickich perevodach Biblii / Ewa **Siatkowska**. – In: Problemy izučenija otnošenij ekvivalentnosti v slavjanskich jazykach. – Moskva, 1997. – s. 66–75
54. Leksičeskie i frazeologičeskie ekvivalenty v polskich, češskich i verchnelužickich perevodach Biblii / Ewa **Siatkowska**. – In: Studia Łużycoznawcze. – Warszawa, 2000. – s. 325–335 [nowoćišć **52.**]
55. Phraseologismen / Manfred **Starosta**. – In: Niedersorbisch schnell und intensiv 2. Lehrbuch für Fortgeschrittene und sorabistisch Interessierte / Manfred Starosta. –

Bautzen: Domowina-Verlag GmbH, 1992. – s. 251–255 [wo delnjoserbskej frazeologiji]
56. Wobwarjone kulki, njesolone, njesłoże. Por mysli k rěcnym wobrotam / Manfred **Starosta**. – In: Serbska Pratyja 1994. – Budyšyn: Ludowe nakładnistwo Domowina, 1993. – s. 120–121
57. Frazeologia kaszubska a górnołużycka / Jerzy **Treder**. – In: Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc : pogranicza i kontakty językowe / Pod red. Jadwigi Zieniukowej. – Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1997. – s. 131–147
58. Serbolužyc'ki FO z komponentom voda (iz zalučennjam frazeologičnych materialiv inšych mov) / Svitlana **Vynnyčenko**. – In: Pytannja sorabistyky / Za red. Volodymyra Motornogo ta Ditricha Šol'ce. – L'viv; Budyšyn, 2005. – s. 180–182
59. Do pytannja frazeologičnoï ekvivalentnosti (na šyrokomu frazeologičnomu materiali) / Svitlana **Vynnyčenko**. – In: Pytannja sorabistyky / Za red. Volodymyra Motornogo ta Ditricha Šol'ce. – L'viv; Budyšyn, 2006. – s. 172–178
60. Wo prašenjach předstajenja frazeologizmow w najwažnišich hornjoserbskich słownikach / Sonja **Wölkowa**. – In: Lětopis A 33 (1986). – s. 25–38
61. Wo strukturje hornjoserbskich krutych přirunanjow / Sonja **Wölkowa**. – In: Lětopis A (34) 1987. – s. 4–10
62. Wo strukturje a walency hornjoserbskich werbalnych frazemow / Sonja **Wölkowa**. – In: Lětopis A 36 (1989). – s. 5–11
63. Die Valenz verbaler Phraseme – ein Problem bei konfrontativen Untersuchungen : dargestellt am obersorbischen Material / Sonja **Wölke**. – In: Zeitschrift für Slawistik 35 (1990) 4. – s. 514–517
64. Wo započatkach zběranja serbskich frazeologizmow / Sonja **Wölkowa**. – In: Lětopis A 37 (1990). – s. 46–59
65. Verbale Phraseme im Obersorbischen : Untersuchungen zur Valenz und Struktur / Sonja **Wölke**. – Bautzen: Domowina-Verlag, 1992. – 158 s.
66. – Rec.: Helgunde **Henschel**. – In: Zeitschrift für Slawistik 39 (1994) 3. – s. 481–484
67. Lěnja koža? / Sonja **Wölkowa**. – In: Rozhlad 43 (1993) 6. – s. 244 [wo serbskich frazeologizmach z woznamom 'ničo njedźěłać']
68. Zum Zusammenhang zwischen der Valenz und der Struktur von Verbalphrasemen : (am obersorbischen Material) / Sonja **Wölke**. – In: Slavistische Studien zum XI. Internationalen Slavistenkongreß in Preßburg/Bratislava. – Köln; Weimar; Wien: Böhlau, 1993. – s. 625– 638
69. Zajimawostka z frazeologije / Sonja **Wölkowa**. – In: Rozhlad 44 (1994) 1. – s. 40 [etymologija frazeologizma *zańč měć někoho*]
70. K probleme granic frazemy: problemy opredelenija verchnelužickoj frazemy, soderžaščej komponent *měć* / Sonja **Vël'ke**. – In: Problemy stanovlenija i razvitija serbolužickich literaturnych jazykov i dialektov : sbornik statej. Otvetstvennyj redaktor M. I. Ermakova. – Moskva: Institut slavjanovedenija i balkanistiki RAN, 1995. – s. 105–119
71. Porsty w pěstach? / Sonja **Wölkowa**. – In: Rozhlad 45 (1995) 6. – s. 238–240 [etymologija frazeologizma *porsty do pěstow tyknyć*]
72. Serbska abo němska zwada / Sonja **Wölke**. – In: Rozhlad 45 (1995) 2. – s. 72–73 [wo frazeologizmach z woznamom: 'zwada']
73. Krokodilske sylzy / Sonja **Wölkowa**. – In: Rozhlad 46 (1996) 10. – s. 391–392 [wo němskich kalkach w serbskej frazeologiji]

74. O związkach frazeologii kaszubskiej z frazeologią górnołużycką i niemiecką / Sonja **Wölke**. – In: Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc : pogranicza i kontakty językowe / Pod red. J. Zieniukowej. – Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1997. – s. 149–166
75. Wo Abrahamje a starych wěcach / Sonja **Wölkowa**. – In: Rozhlad 47 (1997) 2. – s. 78–79 [etymologija frazeologizmow: *něchtó je Abrahama widźał*/*wuhladał*, *dybu zdrěć někomu*, *někoho za stepć měć*, *někomu třěsku rubaja*]
76. Hornjoserbska frazeologija a idiomatika / Sonja **Wölkowa**. – In: Naša maćerščina 11/12. – Budyšin: LND, 1999. – s. 110–134
77. Zwiski mjez hornjoserbskej a němskej frazeologiju – jenož nowše prašenje interferency na zakładźe dwuręčnosće? / Sonja **Wölkowa**. – In: Lětopis 46 (1999) 1. – s. 122–135
78. Frazeologiske wšelčizny / Sonja **Wölkowa**. – In: Rozhlad 50 (2000) 1. – s. 38–40 [etymologija frazeologizmow: *psy za wopuš wjazać někomu*, *mydło wjezć*, *wěchu stajić něčemu*]
79. Frazeologia w nowym słowniku dolnołużycko-niemieckim / Sonja **Wölke**. – In: Języki mniejszości i języki regionalne / Pod red. Elżbiety Wrocławskiej i Jadwigi Zieniukowej. – Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2003. – s. 317–326
80. Die Phraseologie im neuen niedersorbisch-deutschen Wörterbuch / Sonja **Wölke**. – In: Reflexionen zur sorbischen/wendischen Sprache, Kultur und Literatur / hrsg. von Peter Kosta und Madlena Norberg. – Potsdam 2003 [= Potsdamer Beiträge zur Sorabistik Nr. 5]. – s. 54–66
81. Stilistiske potency hornjoserbskich frazeologizmow a jich zasadźenje w načasnej publicistice / Sonja **Wölkowa**. – In: Lětopis 50 (2003) 2. – s. 95–102
82. Frazeologiska geografija / Sonja **Wölkowa**. – In: Serbska protyka 2006. – Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2005, S. 69–71
83. Toponimia w frazeologii górnołużyckiej / Sonja **Wölke**. – In: Frazeologia i językowe obrazy świata przełomu wieków / Red. Wojciech Chlebda. – Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2006 (w ćišću)
84. Pierwszy górnołużycki słownik frazeologiczny / Sonja **Wölke**, Anatolij **Ivčenko.** – In: Studia i szkice slawistyczne. Literatura – kultura – język. – Tom 7 / red. B. Kodzis. – Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2006 (w ćišću)
85. Wobraz narodow w serbskej frazeologiji / Sonja **Wölke**. – In: Serbska Protyka 2007. – Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2006 (w ćišću)
86. Frazeologičeskij sostav zapadnoslavjanskich jazykov. Čast' I. Sinchroničeskie aspekty issledovanija / A. D. **Zin'kov**. – Zelona Gura: Vysšaja Pedagogičeskaja škola, 1989. – 184 s. [analyzuje so hornjo- a delnjoserbska frazeologija]
87. Germanizmy v idiomatyci serbolužyc'kych mov / A. D. **Zin'kov**. – In: Problemy slov"janoznavstva. – L'viv 41 (1990). – s. 149–150

Disertacije

1. Polska, czeska i górnołużycka frazeologia pochodzenia biblijnego a Nowy Testament Jakuba Wuja, Biblia Kralicka oraz Nowy Testament Michała Frencla (na materiale czterech Ewangelii) / Renata Bura. – Kraków: Uniwersytet Jagielloński; Wydział Filologiczny, 2001
2. Ideografičeskoe i arealnoe opisanie frazeologii verchnelužickogo jazyka : Dissertacija na soiskanie naučnoj stepeni kandidata filologičeskich nauk / Anatolij Aleksandrovič Ivčenko. – Leningrad: Leningradskij gosudarstvennyj universitet, 1987. – T. 1. – 169 s. T. 2. – 301 s.
3. Untersuchungen zur Struktur und Valenz obersorbischer verbaler Phraseme / Sonja Wölke. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, 1989

Přełožk: Sonja Wölkowa